

LA GEOGRAFIA D'UNA EXPANSIÓ AGRÍCOLA: L'ESPAI RURAL DE TAMARIT DE LLITERA DURANT EL SEGLE XVIII

JOSEP MANUEL MARTÍNEZ PARÍS
Investigador associat, Universitat de Lleida

RESUM

Al segle XVIII, la comarca de la Llitera va experimentar un destacat creixement econòmic lligat al dinamisme agrícola i l'auge comercial. L'antic terme de Tamarit de Llitera es converteix aquí en l'escenari geogràfic adient per a l'observació i comprensió de la lògica territorial del procés d'extensió agrària, de les seves conseqüències sobre l'organització del paisatge i dels conflictes socials que va suscitar.

PARAULES CLAU

Segle XVIII, Llitera, rompudes de terres, comunals, toponímia

RESUMEN

En el siglo XVIII, la comarca de La Litera experimentó un destacado crecimiento económico ligado al dinamismo agrícola y el auge comercial. El antiguo término de Tamarite de Litera se convierte aquí en el escenario geográfico adecuado para observar y comprender la lógica territorial del proceso de expansión agraria, de sus consecuencias sobre la organización del paisaje y de los conflictos sociales que suscitó.

PALABRAS CLAVE

Siglo XVIII, Litera, roturaciones de tierras, comunales, toponimia.

ABSTRACT

In the 18th century, the area of La Litera underwent a marked economical growth, related to the dynamics of agriculture and the upsurge of commerce. The old boundary of Tamarite de Litera is here converted in an appropriate geographical setting in which to observe and understand the logical territorial process of the agricultural expansion. Also the consequences of the organisation of the landscape together with the social conflicts raised are studied.

KEY WORDS

18th century, Litera, breaking up, communal fields, toponymy.

El procés de gestació i construcció del Canal d'Aragó i Catalunya i els seus efectes sobre l'evolució econòmica de la comarca constitueixen els temes que han acaparat el protagonisme en els estudis sobre la història agrària de Tamarit i de la Llitera. Certament, la magnitud de la infraestructura i el seu impacte econòmic i territorial justifiquen aquest interès. Ara bé, què és el que es sap sobre l'espai agrari de Tamarit previ a la finalització d'aquesta gran obra de regadiu? Disposem d'algunes referències esparses en les obres de Joaquín Manuel de Moner, Mariano Purroy o Joaquín de Carpi.¹ Autors més recents han aportat noves dades sobre l'agricultura de Tamarit de Llitera en obres referides a Aragó, a les terres de Lleida o a algun aspecte concret de la realitat lliterana. Però cap estudi ha abordat la manera en què van evolucionar l'agricultura i els usos del territori durant aquella època, buit especialment patent per al segle XVIII.

L'escassa disponibilitat de fonts documentals explica, en part, aquest desconeixement sobre el que passava als camps de la Llitera durant el segle XVIII. Sense documentació cadastral antiga i sense protocols notarials resulta difícil aventurar-se en l'estudi del terme de Tamarit. L'any 2003, durant una estada d'investigació a Saragossa, vaig poder consultar una documentació judicial molt interessant que aportava nova llum sobre el creixement agrícola del set-cents a la vila lliterana. Gràcies a la IV beca de l'Associació Pro-Tamarit per a projectes de recerca (any 2003) vaig redactar *Agricultura, societat i conflicte a Tamarit de Llitera durant el segle XVIII: el litigi per les terres comunals* (152 pàgines), que encara roman inèdit. El present article, que recull algunes de les principals aportacions d'aquell treball, es referirà específicament a aquelles qüestions més tocants als canvis agrícoles que es van viure a l'espai agrari de Tamarit durant el segle XVIII i la seva repercussió territorial i social.

La cara més visible de l'expansió: les rompudes

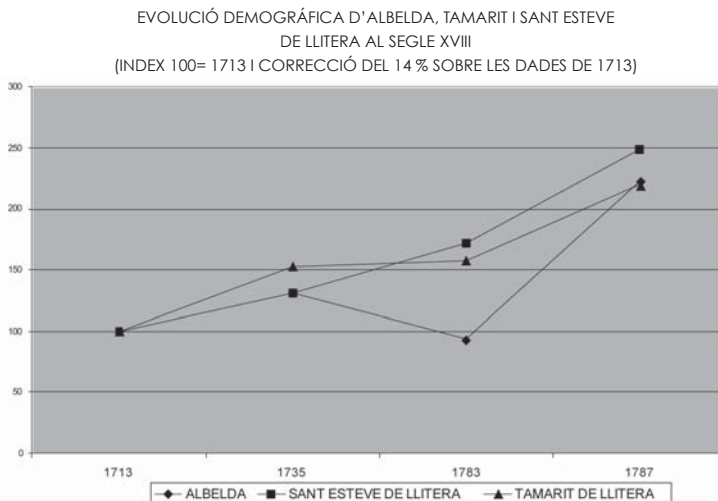
Dos articles recents permeten conèixer l'evolució general seguida per la agricultura de la Llitera durant el set-cents. Una evolució alcista clarament lligada al desenvolupament de les relacions econòmiques entre Aragó i Catalunya durant aquell segle.² És en aquest context en el qual cal situar les grans transformacions que es van viure en l'espai agrari tamarità.³ Deixant de banda els canvis que es poguessin haver produït en el parcel·lari ja conreat –que no podem precisar per l'escassetat de dades– el fet més destacat en l'àmbit agrícola és la gran quantitat d'antigues pastures que es van posar en conreu per a la producció de cereals, principalment, davant la forta demanda alimentària que s'havia generat en el litoral català a causa del gran creixement

*1 MONER Y SISCAR, J. M. (1876): *Historia de la villa-ciudad de Tamarite de Litera, desde tiempos remotos hasta nuestros días*. Establecimiento literario, piadoso y tipográfico de Cervuna, Fonz. PURROY CASTILLÓN, M. (1882): "Tamarite", en MONSERRAT DE BONDIA, S., PLEYÁN DE PORTA, J., (Eds.) *Aragón histórico, pintoresco y monumental*, Zaragoza, Imprenta del Aragón Histórico. CARPI CASES, J. (1974): *El Tamarite de nuestros abuelos*, Barcelona.

*2 VICEDO RIUS, E. (2006): "Producció, comercialització i condicions de vida a la Franja, el Baix Cinca i la Llitera als segles XVIII i XVIII" i MARTÍNEZ PARÍS, J.M., "La comarca de la Llitera davant de la demanda catalana del segle XVIII: territori, economia i comerç" ambdós a *Ripacurtia 6*, que tracta el tema de "Les relacions econòmiques entre Catalunya i Aragó".

*3 Durant el segle XVIII l'antic terme de Tamarit era la suma dels actuals termes municipals del Torricó, el Campell i Tamarit de Llitera.

demogràfic i econòmic que va experimentar al segle XVIII. Fins al 1775 s'havien guanyat per a l'agricultura 3.921,6 hectàrees. Dit d'una altra manera, l'equivalent a una quarta part de l'actual superfície agrària útil (SAU) d'aquests tres termes municipals. I tots els indicis apunten que les rompudes de tot el segle degueren situar-se entorn d'una tercera part de la SAU actual. Aquest dinamisme de l'agricultura local i del comerç és causa, doncs, de la forta alça de la població que es va viure a la comarca durant aquell període, a la vegada que l'augment demogràfic va tenir com a conseqüència una major pressió sobre l'aprofitament dels recursos del terme (Il·lustració 1). Entre 1713 i 1787 la població de Tamarit es més que duplicà, i el creixement va continuar fins al segle següent, com evidencien les dades generals del corregiment de Barbastre, demarcació administrativa a la qual s'adscrivia la Llitera.⁴ Tot i el signe global de creixement, en diferents moments del segle es van viure cicles de crisi i elevació de la mortalitat, que van afectar especialment els sectors més desfavorits de la societat.

Il·lustració 1. El creixement de la població a tres localitats de la Llitera (1713-1787)

La documentació consultada ens ha permet conèixer de forma força acurada la geografia de les rompudes de terres que es van produir entre els anys finals del segle XVII i el 1790. Disposem dels noms (microtopònims) de fins a quaranta-una partides de terra parcial o totalment guanyades per a l'agricultura (taula 1 i 2), trenta-dos d'elles posades en conreu abans del 1778 i les 9 restants obertes el 1790, com a conseqüència d'un plet judicial al voltant dels usos i la gestió de les terres comunals iniciat el 1774. L'expedient judicial també va consignar els 32 paratges en què quedaven herbes per a pastures del bestiar (Taula 3), el que ens permet complementar la nostra visió sobre els usos agropecuaris del terme de Tamarit de Llitera. Comparant les dues taules descobrim fins a 15 paratges on, tot i haver-se produït rompudes, es mantenia una part

^{*4} Els càlculs s'han fet a partir dels censos de 1713 i de 1787, i de visites pastorals de 1735 i 1783. S'ha aplicat una correcció del 14 % a l'alça sobre les xifres de població de 1713 davant les evidències d'ocultació que ha detectat en aquest cens SALAS AUSENS, J.A.

per a l'arrendament d'herbes, el que denota que les rompudes van coexistir amb el manteniment d'espais per a l'alimentació del bestiar oví. La xifra de 12.900 caps de bestiar presents al terme ens recorda la importància estratègica de la Llitera en les rutes transhumants entre el pla i la muntanya. A més, hi havia pastures comunals destinades als animals de treball agrícola i per al bestiar en algunes finques de les partides de Gesas, Roca Pintada, Quadras i, amb exclusivitat per al bestiar de treball, a alguns sectors de Comafera i Galió.

	ANY	PARATGE	PROPIETARI
1	1686	SERRA DE SAGARRA	COMÚ DE VEÏNS
2	1696	LAS PLANAS	COMÚ DE VEÏNS
3	1749	LA COMA	ESGLÉSIA DE FONTS
4	1751	MANENTA	COL·LEGIATA DE TAMARIT
5	1751	TORRE MORENO	COL·LEGIATA DE TAMARIT
6	1751	VISPESA	COL·LEGIATA DE TAMARIT
7	1769	LA GROSSA	COMÚ DE VEÏNS
8	1769	FENOLLET	COMÚ DE VEÏNS
9	1769	SAN JOAN DE LES ARQUES	COMÚ DE VEÏNS
10	1769	FAIXA DE PINSÀ	COMÚ DE VEÏNS
11	1769	SERRANES	COMÚ DE VEÏNS
12	1769	VEDADET	COMÚ DE VEÏNS
13	1769	REDÓ	COMÚ DE VEÏNS
14	1769	CUQUET	COMÚ DE VEÏNS
15	1769	CAMP D'EMBARRAR	COMÚ DE VEÏNS
16	1769	HOSPITALET	COMÚ DE VEÏNS
17	abans 1774	VEDAT DE PUCH	D. ANTONIO PUCH
18	abans 1774	VEDAT DE LA RODA	D. JOSEPH MOLA
19	abans 1775	VEDAT DE VALLBONA	D. JUAN B. QUERALTÓ
20	abans 1775	DEVESA DE GAVARNIA	CONVENT DE LES CARMELITES D'OSCA
21	abans 1775	DEVESA DE SAUBELLA	CONVENT DE LES CARMELITES D'OSCA
22	abans 1775	DEVESA DE FOMBONÍ	CONVENT DE LES CARMELITES D'OSCA
23	abans 1775	DEVESA D'ORCAL	CONVENT DE LES CARMELITES D'OSCA
24	abans 1775	LAS MARICELLAS	D. FRANCISCO LASIERRA
25	abans 1775	VEDAT DE MARRADA	ESGLÉSIA DEL TORRICÓ
26	abans 1775	VEDAT DE LA SERRA	ESGLÉSIA DEL TORRICÓ
27	abans 1775	VEDAT DEL POU DE LA FIGUERA	ESGLÉSIA DEL TORRICÓ
28	abans 1775	DEVESA	MONESTIR DEL PATROCINI DE TAMARIT
29	abans 1775	VEDAT	D. BENITA MOLA
30	abans 1775	VEDAT	OBRERIA DE LA COL·LEGIAL
31	1776	MONT DE VIVERS	ORDRE DE SANT JOAN DE JERUSALEM
32	1778	CORNOVIS	EXECUTORIA DE PEDRO LORENTE

Taula 1. Paratges amb rompudes totals o parcials al terme de Tamarit-el Torricó-el Campell fins al 1778

PARTIDA	EXTENSIÓ ROTURADA (HECTÀREES)	NOMBRE DE PARCEL·LES	MITJANA EXTENSIÓ (HECTÀREES)	MODA EXTENSIÓ (HECTÀREES)
MIPORQUÉ	12,42	30	0,41	0,25
GOMBAU	34,61	79	0,44	0,44
LLASTONAL	31,38	71	0,44	0,44
SAN BARTHOLOMÉ	12,75	34	0,37	0,25
LAS PLANAS	105,28	238	0,44	0,25
HOSPITALET	8,46	25	0,34	0,25
FON(T)SALADA	17,36	37	0,47	0,25
LA MARRADA	6,03	18	0,33	0,25
SAUBELLA	10,50	32	0,33	0,25
<i>TOTAL</i>	<i>238,78</i>	<i>564</i>	<i>0,42</i>	<i>0,25</i>

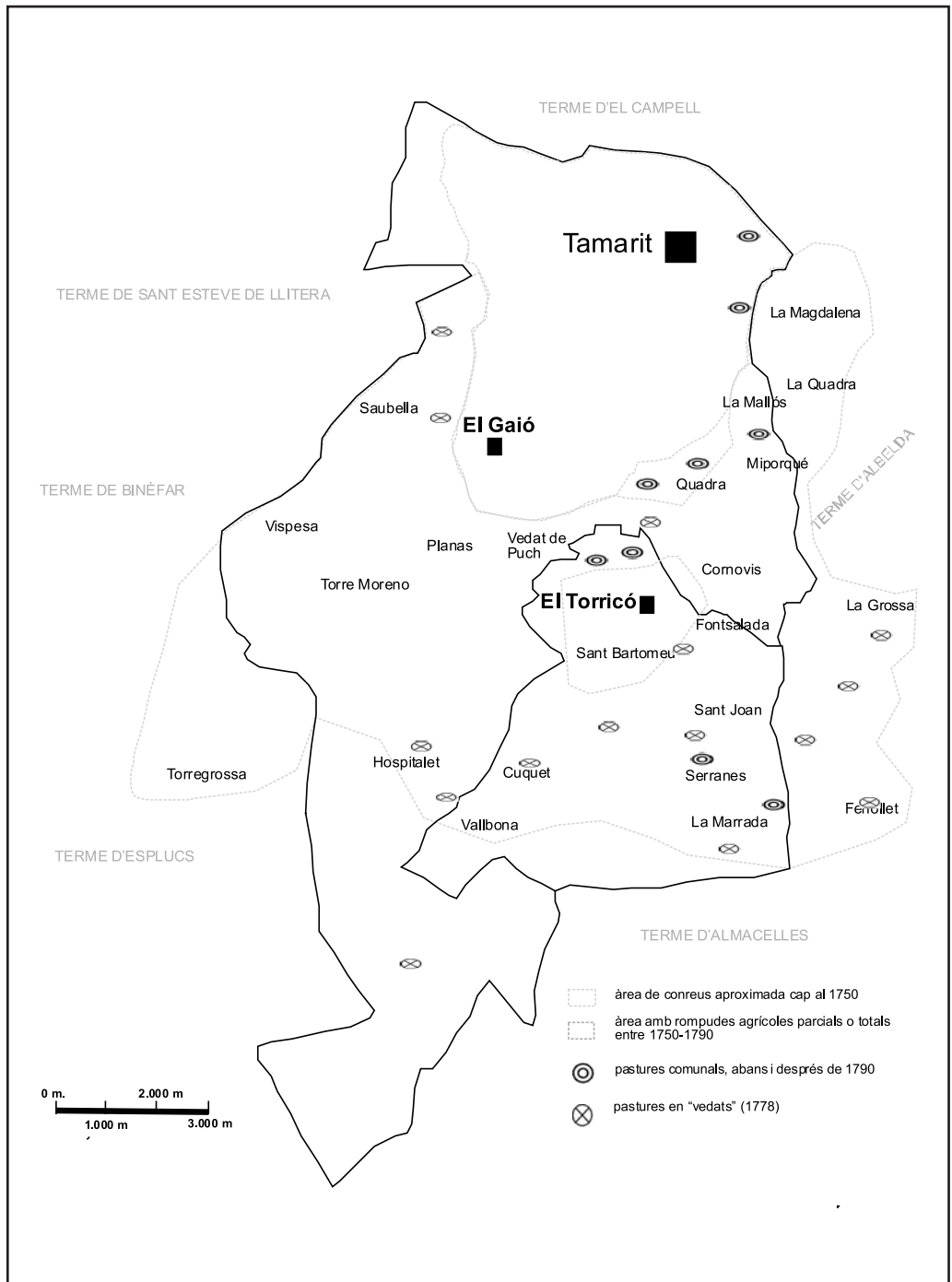
Taula 2. El repartiment de terres comunals (1790) als termes de Tamarit de Llitera i el Torricó

A partir de totes aquestes dades hem pogut cartografiar l'abast d'aquest procés d'expansió a la vegada que s'ha pogut delimitar de forma aproximada el perímetre del parcel·lari agrícola actiu durant la primera meitat de segle. Com es pot apreciar, el que estava conreat fins a mitjan segle corresponia, en termes generals, a les finques més properes als nuclis habitats de Tamarit, el Gaió i el Torricó. A partir d'aquest punt l'expansió va transcorre per les terres de la plana lliterana cap a l'oest, l'est i especialment, cap al sud, colonitzant-se bona part de les àmplies planures del sud del terme. Menys destacada va resultar l'expansió cap al nord, on només detectem rompudes a la Serra de Sagarra i al Mont de Vivers, en el límit nord de l'actual terme del Campell, (amb plantacions de vinya i olivera). Cal tenir present que aquest procés va ser general a la zona. La substitució de pastures per terres de conreu es va produir a molts altres pobles de la zona de la Ribera del Cinca, Somontano, Llitera i Pla de Lleida. Recordem, sense anar més lluny, la propera acció colonitzadora d'Almacelles, una refundació de la localitat que data de l'últim quart del segle XVIII.

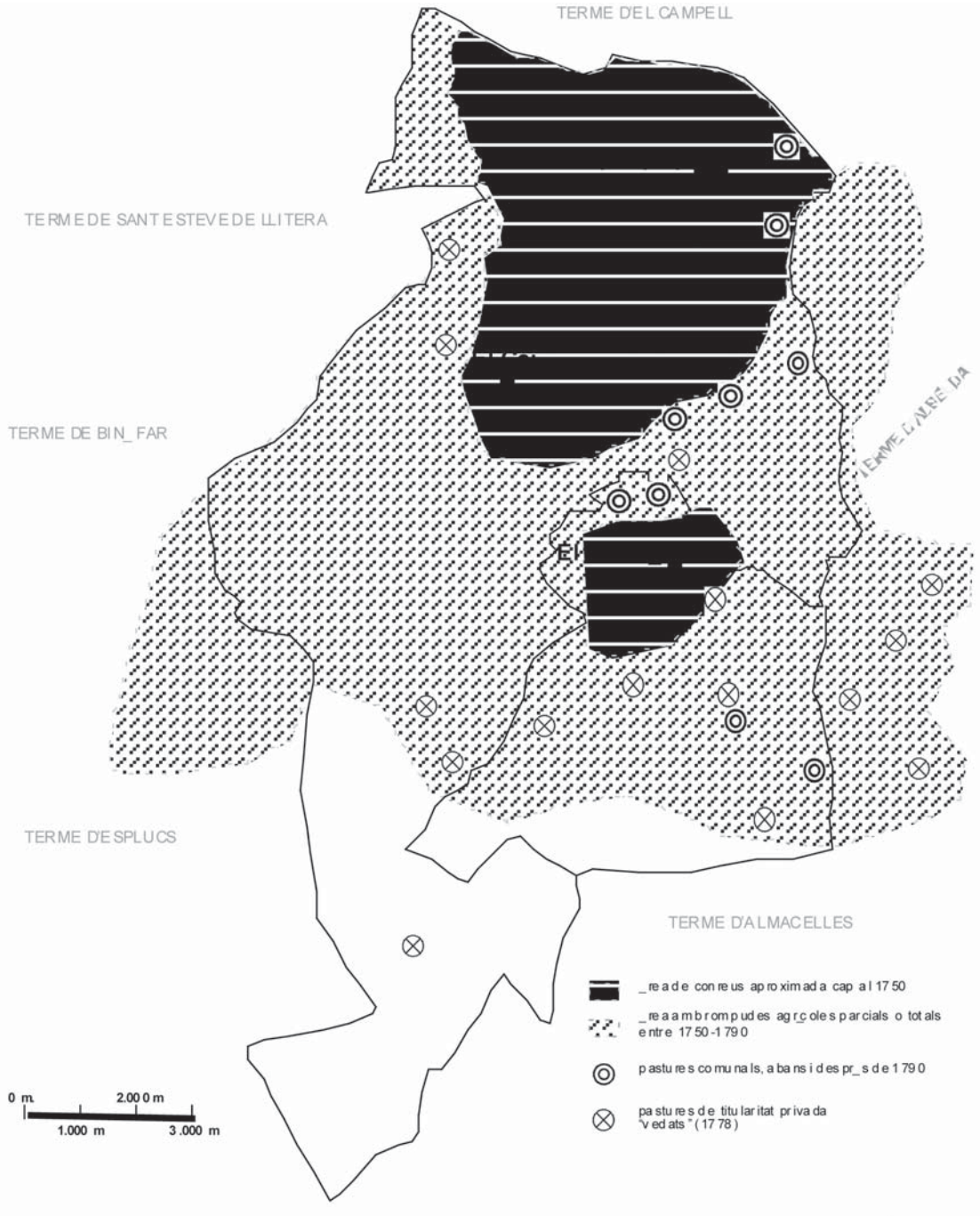
NOM DEL VEDAT	PROPIETARI	CAPACITAT DE PASTURA caps de bestiar
LA TORRE	D. Antonio Lasierra	4600
LA RODA	D. Joseph Mola	
TORRETA DE MOLA	D. Joseph Mola	
TORRE D'ESCRIBÀ	D. Lorenzo Mola	
SUAU DEL GAIÓ	D. Pedro Meler	
COCS	vila de Tamarit	1800
CUQUET	vila de Tamarit	
HOSPITALET	vila de Tamarit	
SANT JOAN DE LES ARQUES	vila de Tamarit	
FENOLLET	vila de Tamarit	
FON(T)SALADA	vila de Tamarit	
DELGADA	vila de Tamarit	
GROS(S)A	vila de Tamarit	
LA COMA	vila de Tamarit	
MONTANERA	vila de Tamarit	
LA MARRADA	església del Torricó ⁵	600
LA SERRA		
POU DE LA FIGUERA		
?	col legiata de Tamarit	3000
?	col legiata de Tamarit	
?	col legiata de Tamarit	
?	col legiata de Tamarit	
?	col legiata de Tamarit	
?	col legiata de Tamarit	
?	col legiata de Tamarit	
VALL DE SANT JOAN	Comanda	500
GABARNIA	monges carmelites d'Osca	500
SAUBELLA	monges carmelites d'Osca	
CASA DE FOMBONÍ	monges carmelites d'Osca	
ORCAL	monges carmelites d'Osca	
LAS MARICELLAS	D. Francisco Lasierra	500
?	Confraria de Santa Maria	100
	TOTAL CAPS BESTIAR	12.900

Taula 3. Vedats i finques d'herbes per a bestiar als termes de Tamarit de Llitera i el Torricó (1778)

*5 Tot i que el document no ens diu el nom, sabem que l'any 1737, l'església del Torricó percebia les rendes que generaven les herbes dels vedats de la Marrada, la Serra i Pou de la Figuera (a la zona de Cuquet). ADELL, J.A., MONTORI, M.J. (1988): *La Litera, villas y lugares*, Lleida, p. 236.

Il·lustració 2. Paratges amb rompudes als termes de Tamarit- el Torricó i sector sud del Campell

Il·lustració 3. L'expansió dels conreus al segle XVIII al sector oriental de la Baix Llitera

Qui controlava i es beneficiava d'aquest procés d'expansió?

Precisament, aquest llarg i voluminós judici que es va suscitar entre el 1774 i el 1790 entorn dels usos dels comunals ens ha proporcionat bona part de la informació sobre el procés d'extensió agrícola que aquí analitzem. De fet, aquesta documentació judicial revela també el conflicte social i les tensions que suscità aquesta expansió agrària. Cal explicar, doncs, el que implicava socialment i econòmicament aquesta posada en conreu de noves terres si es vol entendre el bloqueig i la oposició mostrada per alguns sectors socials de la vila al repartiment i la rompuda dels comunals de Tamarit de Llitera.

L'any 1775 s'avaluava que el 55,56 % de les rompudes al terme havien tingut lloc en terres de titularitat privada (bé de l'Església o de grans propietaris) mentre que el 44,44 % s'havien produït en terres de titularitat pública. És a dir, hi havia dos tipus diferents de terres que podien ser posades en conreu, en funció del seu règim jurídic, i aquesta seria la clau de la lluita en el plet sobre els comunals (1774-1790). Expansió sobre terres públiques o sobre terres privades? Qui s'havia de quedar els guanys principals d'aquestes operacions de desermar el terreny i fer-lo més productiu? De fet, el percentatge de rompudes efectuades fins a l'any 1775 ens indica que fins a aquell moment portaven avantatge els posseïdors particulars de pastures. I el percentatge de terres de particulars reduïdes a conreu hauria estat més destacat encara, de no ser per la política rural de la Corona, que des de 1769 havia anat fent lleis en les quals es preveia el conreu de terres comunals als diferents regnes de la monarquia i que havien possibilitat un primer repartiment el 1769.

Aquest nou marc legal oferia l'oportunitat a alguns dels sectors humils i mitjans de la pagesia de demanar la rompuda de comunals i trencar així el lideratge del procés d'expansió que fins llavors havien exercit els grans propietaris locals de Tamarit i l'Església. A més, deien, així podrien beneficiar-se d'uns comunals que en aquells moments estaven monopolitzats pràcticament per les elits locals i els seus negocis amb els ramaders de la muntanya. Aquí radicarà el conflicte que acabaria als tribunals i que es perllongà fins al 1790. La resistència d'una part de l'elit local a la iniciativa de rompuda dels comunals va dividir i enfrontar la societat de Tamarit durant anys. Enfront d'un sector de petits i mitjans propietaris que reclamaven la intervenció de la justícia, una part de l'elit local va bloquejar aquesta expansió pels comunals argumentant que la vila es quedaria sense pastures suficients. Durant el judici, però, es va veient com darrere d'aquesta defensa de les pastures comunals s'amaguen tant els seus interessos com a grans propietaris de pastures privades (els anomenats *vedats*⁶) susceptibles de ser conreades com d'edils municipals que es beneficien, i molt, del control sobre els comunals que exercien des de l'Ajuntament, institució que controlaven tradicionalment en un context d'antic règim en què el poder estava en mans dels sectors socials "privilegiats". Així, si no es conreaven els comunals, aquells propietaris benestants "anti-repartiment" podrien continuar gaudint

⁶ Grans finques tancades per a l'ús dels seus propietaris, és a dir, en general sense dret de pas ni de pastura consuetudinari per a tercers. En un origen, els vedats semblen estar lligats a la ramaderia. Les seves herbes eren aprofitades per a la pastura del bestiar tant local com pirinenc en transhumància, que podia accedir-hi a elles si les arrendaven. Al segle XVIII la majoria seran posats en conreu. A Albelda el terme apareix mencionat en escriptures dels anys 1542, 1547 o 1552, i a Tamarit en documents de 1598 i 1622, per exemple.

del creixement agrari en favor seu, ja que l'abundant mà d'obra local no tindria més opció que acceptar els durs tractes que aquells els hi fessin per entrar a treballar en règim d'arrendament els vedats de particulars.⁷

No oblidem, finalment, un altre aspecte a tenir present en relació amb les rendes agrícoles que es podien generar amb les rompudes. L'Església, a banda dels seus vedats susceptibles de ser convertits en conreus (vegeu Taula 3), es podia beneficiar d'una altra manera d'aquesta expansió, independentment de la titularitat de les finques on aquella tingués lloc. Com a perceptora del delme –pagament que acostumava a situar-se entorn del 10 % de la collita efectuat per totes les finques del terme– l'Església veia notablement incrementats els seus ingressos cada cop que una nova terra era posada en producció.

Concretament el terme de Tamarit es dividia en diferents sectors geogràfics segons els delmaris existents: *el Major*, subdividit en quarts (exceptuant aquells petits enclavaments en què hi hagués altres *delmes particulars*): dos quarts eren per a la Col·legial de Tamarit, un altre per a l'ardiaca major i el darrer per al bisbe de Lleida (pel qual donava un onzè a l'esmentat ardiaca). D'altra banda el delme del *sagristà* es cobrava en diferents heretats⁸ mentre que canonges i racioners gaudien del conegut com a *delme de Santa Maria*, que restava delimitat pel terme de Sant Esteve de Llitera i per les partides de la Vispesa, Torre de Moreno i Manenta. El delme anomenat *de la Torre de Benabarre* el percebia el convent de les monges Descalces de la ciutat d'Osca,⁹ mentre que el dit *d'Ysaac*¹⁰ el compartien amb els monjos de Poblet. Tots els perceptors de delmes es repartien el de la *carlania del Quiñón*.¹¹ D'altra banda, la primícia, una altra part de fruits a pagar per tothom, es trobava secularitzada i controlada per l'Ajuntament de la vila. La Corona també se'n beneficiava mitjançant l'anomenat "excusado", un privilegi que li permetia cobrar els delmes produïts per un dels grans patrimonis locals. L'expansió agrària degué animar certs conflictes (als anys 1760 i 1777) que hem detectat entre alguns dels perceptors de delmes, els quals volien beneficiar-se al màxim dels canvis i progressos que estava fent el camp lliterà durant el set-cents. L'inusual i llarg "silenci" de l'Església durant tot el conflicte dels comunals es pot entendre, doncs, en clau de no voler enfrontar-se amb els seus "parents" de l'elit ni amb l'Ajuntament, però també com un temps d'espera per veure on podrien continuar cobrant els nous delmes de l'expansió agrària.

Els que volien el repartiment dels comunals defensaven que, a més de contribuir al benestar de les capes baixes i mitjanes de la vila, es podria incrementar el volum

*7 No ens estendrem més, però, en aquest conflicte social i econòmic, que ja explicarem quan surti publicat el treball *Agricultura, societat i conflicte...*

*8 Just al sud del nucli urbà de Tamarit, principalment.

*9 Aquest delme es cobrava al sector oest del terme, en les partides situades entre "l'estany proper al camí de Sant Esteve de Llitera", camí de Sant Esteve de Llitera, Coma de Galió, Solaner, camí d'Olríols, travessava el camí de Montsó i el camí dels Vinaters fins arribar a prop del camí de Binèfar.

*10 Una part, entre el camí de Binèfar i el camí de Vinaters, i una altra al sud del camí de Vinaters, al sud de Tamarit.

*11 Entre Tamarit i el Gaió, al sud-est del camí d'Alfarràs.

de diners recaptat per la hisenda municipal, tant pels cànonns cobrats per les finques comunals cedides en conreu com per l'increment de població que es produiria i que asseguraria una major recaptació tributària. Així els comunals anirien en benefici dels pagesos, jornalers i el conjunt del municipi i no d'unes quantes famílies, com passava fins llavors. D'altra banda, l'administració reial podia incrementar el nombre d'impostos recaptats a la vila gràcies als guanys generats per les noves rompudes.

El repartiment de terres de 1790

Acabarem aquest article amb l'anàlisi de l'operació de repartiment i rompuda dels comunals de l'any 1790, la que millor coneixem, i que evidencia de quina manera l'expansió agrària va estar mediatitzada pels interessos dels grups dirigents, que van saber canalitzar en el seu benefici les transformacions del paisatge agrari de Tamarit.

L'anhelat repartiment dels comunals no va arribar fins passats 16 anys de l'inici del plet, després d'un llarg judici i la passivitat evident de l'Ajuntament –un retard de 12 anys...– a l'hora d'aplicar la sentència de l'any 1778. Una primera desnaturalització del repartiment ja va venir de la mà del tribunal de la Reial Audiència. Com es pot deduir de la comparació de les taules 2 i 4, el repartiment final autoritzat per la sala judicial només va incloure un 24,9 % de les terres demanades inicialment. Especialment destacada va ser la prohibició d'artigar la serra de Sagarra, al nord del terme del Campell, paratge que, per si sol, sumava el 60,4 % de les terres comunals proposades per al conreu.

partida	distància de la vila (minuts)	superfície apta per a cultiu (hectàrees)	producció estimada anual (hectolitres)
LAS PLANAS	60	141,6	2332
LASTONAL	90	48,4	796
LA MARRADA	120	14,4	237
GOMBAU	90	60,1	990
SAN BARTOLOMÉ	90	24,4	402
FONSALADA	90	23,5	387
SAUBELLA	90	17,4	287
MIPORQUET	60	7,0	115
HOSPITALET	120	41,8	689
LA SAGARRA	75	579,6	?
Total		958,3	6235

Taula 4. Extensions de terreny comunal proposades per al seu repartiment a Tamarit de Llitera, el Torricó i el Campell (1773)

Un cop ja no es va poder dilatar més aquella sentència de repartiment, l'Ajuntament –que s'havia oposat durant 16 anys al repartiment– va procedir a adjudicar les terres entre els veïns (1790). Les partides posades en conreu (Taula 2) es situaven totes a la planura meridional del terme de Tamarit, destacant en extensió les 105,28 hectàrees concedides a "las Planas". Tanmateix, aquest repartiment es va fer d'una forma ben allunyada a l'esperit inicial de les lleis de l'administració de Carles III. Les finques es van

distribuir en funció de la riquesa i les propietats prèvies i no de les capacitats i els mitjans de conreu, que és el que havia establert la llei en un principi. Així, en funció del grau de propietat de cadascú es van establir sis categories de veïns, als quals es van adjudicar respectivament parcel·les de 0,25 ha, 0,33 ha, 0,44 ha, 0,65 ha, 0,87 ha i 1,09 ha. Com a conseqüència, el repartiment ja no complia la seva funció inicial d'ajudar les capes socials més desfavorides. De fet, ni tan sols resultava igualitari, ja que els sectors més benestants de Tamarit de Llitera es van quedar més superfície de la que en teoria els hagués tocat en funció del seu pes numèric sobre el total de la població. Les dades són prou eloqüents de com es dividia el nou territori agrícola. Els contribuents de les dues primeres categories –el 12,23 % de la població– van obtenir el 27,3 % de la terra, mentre que les dues últimes categories –50,8 % dels habitants– en van rebre el 32,2 % (Taula 5). La societat d'antic règim recordava i perpetuava així les diferències socials existents. A més a més, els jornalers i pagesos denunciaven la inclusió dels artesans, un grup social no lligat a l'activitat agrària que tampoc estava previst en la normativa real sobre repartiment de comunals.

CATEGORIA DEL CONTRIBUENT SEGONS PARCEL·LA REBUDA	VEÏNS	%	SUPERFÍCIE (hectàrees)	%
1,09 (1a Categoria)	23	4,08	25,07	10,50
0,87 (2a Categoria)	46	8,16	40,02	16,77
0,65 (3a Categoria)	25	4,43	16,25	6,81
0,44 (4a Categoria)	183	32,45	80,52	33,74
0,33 (5a Categoria)	63	11,17	20,79	8,71
0,25 (6a Categoria)	224	39,72	56	23,47
TOTAL	564	100	238,65	100

Taula 5. El repartiment de terres de 1790 per grups de contribuents

Altres irregularitats semblen desprendre's del repartiment: els hisendats s'havien quedat de forma predominant terres més "productives", a les partides més properes al nucli habitat. Destaca el cas de "las Planas" (partida situada a seixanta minuts) on més de la meitat dels contribuents de primera i segona categoria (52,1 % i 55 % respectivament) van rebre la seva finca, mentre que els contribuents de l'última categoria van reduir-se al 42 % del total del seu grup socioeconòmic. En aquest paratge, 34 grans propietaris (1a i 2a categoria) aconseguiren 32,22 ha mentre que 111 propietaris de les dues darreres categories s'hagueren de repartir 29,9 hectàrees.

En aquest context no ens ha d'estranyar que als contribuents de primera categoria

no se'ls adjudiqués cap peça a les partides més allunyades de la vila (La Marrada i l'Hospitalet, a una hora i mitja de distància).

Comparant amb altres parcel·lacions properes, la mida mitjana de la parcel·la era bastant reduïda (0,42 hectàrees) i la moda, és a dir, el tipus de parcel·la predominant, rondava el quart d'hectàrea (Taula 2), circumstància que impedia la consolidació d'una petita pagesia. Sense anar més lluny, l'any 1769 a la veïna població d'Albelda els pagesos amb 2 mules van rebre per cap entre 2,39 i 2,61 hectàrees i els jornalers 1,52 hectàrees per individu, mentre que cadascun dels grans propietaris va aconseguir 1,3 hectàrees. Al terme de Lleida el repartiment del 1789 concedia, de mitjana, 6,86 hectàrees a cada perceptor.

Conclusions

Allarg del segle XVIII el territori de l'antic terme de Tamarit de Llitera, avui dividit entre tres municipis diferents, va veure notablement transformat el seu aspecte com a conseqüència del creixement econòmic i l'alça demogràfica que es van viure. La documentació judicial existent i l'ús de la toponímia ens han permès conèixer l'abast i impacte territorial concret d'aquesta extensió de les terres de conreu. La cartografia de l'expansió resulta ben gràfica al respecte. L'increment de les forces productives va ser molt destacat, comptant ja només el que va ser l'extensió de conreus, i de ben segur que l'espai ja conreat prèviament també va viure canvis destinats a incrementar la seva producció.

Ara bé, la mateixa anàlisi de les dades i de la problemàtica generada entorn del repartiment dels comunals ha revelat que aquest procés de creixement no va reduir les desigualtats socials existents en aquell temps. El conflicte pels comunals ens ha permès veure quin era el poder de les elits territorials de l'època i de quina manera aquestes varen definir i guiar aquest procés d'expansió agrària. Les iniciatives d'extensió de conreus provinents d'altres grups socials de Tamarit de Llitera, com hem vist, no varen ser gaire ben rebudes i van acabar neutralitzades en la mesura que fou possible. L'anàlisi de l'evolució territorial de l'expansió agrària així ens ho ha mostrat.

Gombau ¹²		
interval	parcel·les	extensió
0,25	24	6
0,33	7	2,31
0,44	36	15,84
0,65	2	1,3
0,87	6	5,22
1,09	4	4,36
Total	79	35,03

*12 No hem pogut localitzar aquest topònim en el mapa, tot i que estava a prop del Torricó. Sembla ser que s'ha perdut la seva memòria.

Miporqué		
interval	parcel·les	extensió
0,25	15	3,75
0,33	1	0,33
0,44	8	3,52
0,65	3	1,95
0,87	2	1,74
1,09	1	1,09
Total	30	12,38

Llastonai		
interval	parcel·les	extensió
0,25	24	6
0,33	6	1,98
0,44	29	12,76
0,65	4	2,6
0,87	7	6,09
1,09	2	2,18
Total	72	31,61

San Bartholomé		
interval	parcel·les	extensió
0,25	21	5,25
0,33	2	0,66
0,44	6	2,64
0,65	2	1,3
0,87	2	1,74
1,09	1	1,09
Total	34	12,68

Las Planas		
interval	parcel·les	extensió
0,25	83	20,75
0,33	28	9,24
0,44	82	36,08
0,58	1	0,58
0,65	10	6,5
0,87	22	19,14
1,09	12	13,08
Total	238	105,37

Hospitalet		
interval	parcel·les	extensió
0,25	14	3,5
0,33	5	1,65
0,44	4	1,76
0,65	1	0,65
0,87	1	0,87
Total	25	8,43

Fontsalada		
interval	parcel·les	extensió
0,25	16	4
0,33	6	1,98
0,44	4	1,76
0,65	3	1,95
0,87	5	4,35
1,09	3	3,27
Total	37	17,31

La Marrada		
interval	parcel·les	extensió
0,25	7	1,75
0,33	5	1,65
0,44	6	2,64
Total	18	6,04

La Saubella		
interval	parcel·les	extensió
0,25	19	4,75
0,33	4	1,32
0,44	8	3,52
0,87	1	0,87
Total	32	10,46

Il·lustració 4

La plana de la Llivera, espai d'expansió de l'agricultura durant el segle XVIII. S'hi poden observar algunes grans finques, antics vedats o termes despoblats, adjacents al parcel·lari anterior a l'extensió agrícola i el de les noves parcel·lacions del set-cents. Font: NASA World Wind 1.3. Geocover 1990